

ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ
EUROPEAN PUBLIC LAW CENTER

ΚΕΝΤΡΟ
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ
ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟΥ
ΔΙΚΑΙΟΥ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

ΤΟ
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ
ΚΑΙ ΤΟ
ΚΕΝΤΡΟ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

σας προσκαλούν σε

ΣΥΝΕΔΡΙΟ

με θέμα

Διαφάνεια και Δημοκρατία

ΠΕΜΠΤΗ 11 ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ 2003

Αίθουσα Παλαιάς Βουλής
(Σταδίου 13)

Π Ε Μ Π Τ Η 11 Δ Ε Κ Ε Μ Β Ρ Ι Ο Υ 2003

- 10.00'-11.00'** **ΕΝΑΡΚΤΗΡΙΑ ΣΥΝΕΔΡΙΑΣΗ**
Χαιρετισμοί
Δημήτρης Τσάτσος, Ομότιμος Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου και Πανεπιστημίου Hagen, Μέλος του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, Πρόεδρος ΚΕΣΔ
Σπυρίδων Φλογαίτης, Καθηγητής Πανεπιστημίου Αθηνών, Διευθυντής ΕυρΚΔΔ
Εναρκτήριοιες ομιλίες
Κώστας Σκανδαλίδης, Υπουργός Εσωτερικών, Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης
Ευάγγελος Βενιζέλος, Υπουργός Πολιτισμού, Καθηγητής Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης
- 11.00'-11.30'** **Διάλειμμα καφέ**
- 11.30'-13.30'** **ΠΡΩΤΗ ΣΥΝΕΔΡΙΑΣΗ**
Διαφθορά και Διαφάνεια στη Δημόσια Διοίκηση
Προεδρεύων
Κωνσταντίνος Δαφέρμος, Γενικός Επιθεωρητής Δημόσιας Διοίκησης
Ομιλητές
Ευάγγελος Κρουσταλάκης, Επίτιμος Εισαγγελέας του Αρείου Πάγου
 "Η διαφθορά στη Δημόσια Διοίκηση: μια ψηλαφητή πραγματικότητα ή μια αδικαιολόγητη φαντασίωση;"
Γιάννης Πανούσης, Καθηγητής Πανεπιστημίου Αθηνών
 "Διαφθορά και/στα σωφρονιστικά ιδρύματα"
Βιργίνια Τσουδερού, Πρόεδρος της Διεθνούς Διαφάνειας-Ελλάς, τ. Υπουργός
 "Ο ρόλος της Κοινωνίας των Πολιτών στον αγώνα κατά της διαφθοράς"
Σωκράτης Κοσμίδης, Γενικός Γραμματέας Υπουργικού Συμβουλίου
 "Ανοχή και συνενοχή στη διαφθορά και στην αδιαφάνεια"
 Συζήτηση
- 13.30'-13.45'** **Διάλειμμα**
- 13.45'-15.30'** **ΔΕΥΤΕΡΗ ΣΥΝΕΔΡΙΑΣΗ**
Διαφάνεια και Μ.Μ.Ε.
Προεδρεύων
Γιώργος Παπαδημητρίου, Καθηγητής Πανεπιστημίου Αθηνών
Ομιλητές
Προκόπης Παυλόπουλος, Βουλευτής, Καθηγητής Πανεπιστημίου Αθηνών
 "Η συνταγματική κατοχύρωση της αρχής της διαφάνειας"
Φίλιππος Σπυρόπουλος, Καθηγητής Πανεπιστημίου Αθηνών
 "Η συνταγματική αντιμετώπιση του φαινομένου της διαπλοκής"

Δημήτρης Χαραλάμπης, Καθηγητής Πανεπιστημίου Αθηνών, Αντιπρόεδρος Ε.Σ.Ρ.

"Διαφάνεια και ελευθερία: ο έλεγχος των ηλεκτρονικών Μ.Μ.Ε."
Συζήτηση

15.30'-16.00' *Διάλειμμα - Γεύμα*

16.00'-17.45' **ΤΡΙΤΗ ΣΥΝΕΔΡΙΑΣΗ**

Διαφάνεια και Δημόσιες Συμβάσεις

Προεδρευών

Γιώργος Καμίνης, *Συνήγορος του Πολίτη*

Ομιλητές

Μιχαήλ Βροντάκης, *Αντιπρόεδρος Συμβουλίου της Επικρατείας*

"Διαφάνεια και δημόσιες συμβάσεις κατά το κοινοτικό δίκαιο και το δίκαιο του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου"

Ιωάννης Κάρκαλης, *Πάρεδρος Ελεγκτικού Συνεδρίου, Δρ.ΔΔ.*

"Δημόσιες συμβάσεις και θεσμικά αντίμετρα για την καταπολέμηση της διαφθοράς"

Τρύφων Κουταλίδης, *Δικηγόρος*

"Η διαφάνεια στην πράξη"

Συζήτηση

17.45'-18.00' *Διάλειμμα*

18.00'-19.45' **ΤΕΤΑΡΤΗ ΣΥΝΕΔΡΙΑΣΗ**

Διαφάνεια και διάκριση των λειτουργιών

Προεδρευών

Χρίστος Γεραρής, *Πρόεδρος Συμβουλίου της Επικρατείας*

Ομιλητές

Φώτης Κουβέλης, *Βουλευτής, Μέλος Επιτροπής Θεσμών και Διαφάνειας της Βουλής των Ελλήνων*

"Διαφάνεια, διαφθορά και πολιτική εξουσία"

Αλέξανδρος Λυκουρέζος, *Δικηγόρος*

"Διαφάνεια και βουλευτικό ασυμβίβαστο"

Ελένη Τροβά, *Δικηγόρος, Δ.Ν.*

"Η διαφάνεια ως πολιτειακή αρχή, η Ευρωπαϊκή Ένωση και το κρατικό φαινόμενο"

Συζήτηση

19.45'-20.00' *Συμπεράσματα ημερίδας*

Σπυρίδων Φλογαίτης

Δημήτρης Τσάτσος

ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ

ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

ΑΧΑΙΟΥ 16, 106 75 ΚΟΛΩΝΑΚΙ, ΑΘΗΝΑ

ΤΗΛ. (210) 7258 801, 7293 103 • FAX (210) 7258 040

www.eurplc.org e-mail: info@eplc.gr

ΚΕΝΤΡΟ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ 43, 106 72 ΑΘΗΝΑ

ΤΗΛ. (210) 36.23.506, 36.23.634, 36.23.736, 36.23.029, 36.23.089 • FAX (210) 33.90.522

www.cecl.gr e-mail: centre@cecl.gr

ΧΟΡΗΓΟΙ

ΧΟΡΗΓΟΙ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

ΤΟ ΒΗΜΑ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΑΝΤ. Ν. ΣΑΚΚΟΥΛΑ

ΑΘΗΝΑ: Σόλωνος 69 - 106 79 • Τηλ.: 210.3618198 - 210.3615440 • Fax: 210.3610425

ΣΤΟΑ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ: Πεισμαζόγλου 5, 105 64 • Τηλ./Fax: 210.3217437

ΚΟΜΟΤΗΝΗ: Ν. Ζωίδου 88 - 691 00 • Τηλ.: 25310/26323 - 33245

email: info@ant-sakkoulas.gr - www.ant-sakkoulas.gr

Σωκράτης Κοσμίδης
Γενικός Γραμματέας Υπουργικού Συμβουλίου

Εισήγηση

με θέμα

« Ανοχή και συνενοχή στη διαφθορά και στην αδιαφάνεια »

στο Συνέδριο

**του Ευρωπαϊκού Κέντρου Δημοσίου Δικαίου και
του Κέντρου Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου**

« Διαφάνεια και Δημοκρατία »

Αίθουσα Παλαιάς Βουλής, 11 Δεκεμβρίου 2003

«Ανοχή και συνενοχή στη διαφθορά και στην αδιαφάνεια»

Η διαφθορά είναι ένα φαινόμενο που παρατηρείται διαχρονικά και σε παγκόσμια κλίμακα, με άλλα λόγια είναι φαινόμενο ενδημικό, πανταχού και πάντοτε παρόν. Δεν είναι φαινόμενο αυτοφυές, ούτε εισαγόμενο, ούτε εξαγόμενο. Άλλοτε, η διαφθορά εμφανίζεται και ως επιδημικό φαινόμενο, με κάποια συγκυριακή αφορμή, όπως η περίπτωση «φρουτάκια».

Αυτή η πρώτη προσέγγιση οδηγεί σε μία πρώτη παραδοχή ότι η διαφθορά έχει ρίζες βαθιές στην κοινωνία και στην ανθρώπινη διάσταση και δεν οφείλει την επιβίωσή της στην απραξία των συντεταγμένων πολιτειακών οργάνων ή μόνο σ' αυτή.

Αναρωτιέμαι: Η κοινωνία μας έχει κοινή και ενιαία αντίληψη για την έννοια και τον ορισμό της διαφθοράς, άρα και κοινό αίσθημα απαξίας του φαινομένου;

Απαντώ με βεβαιότητα όχι.

Κάθε πολίτης οριοθετεί το περιεχόμενο της διαφθοράς ανάλογα με τα βιώματά του, τις εμπειρίες του, την κουλτούρα του. Κάθε πολίτης τοποθετεί τον πήχη ή το κατώφλι της διαφθοράς σε διαφορετικά επίπεδα και ύψη. Για πολλούς –για όλους;- το κέρασμα ενός καφέ ή μιας μπίρας σε ένα δημόσιο υπάλληλο για να χορηγήσει γρηγορότερα μία βεβαίωση είναι θεμιτή πράξη. Γι άλλους – πόσους;- είναι πράξη αξιόμηπη. Η συγκάλυψη μιας υπόθεσης φοροδιαφυγής θεωρείται κάτω ή πάνω από τον πήχη ή το κατώφλι, ανάλογα με το ύψος της ή το τμήμα της συγκάλυψης. Τα στραβά μάτια ενός τροχονόμου σε μία τροχαία παράβαση είναι ή δεν είναι πράξη διαφθοράς; Το ρουσφέτι είναι διαφθορά; ή απλά είναι ρουσφέτι; Πώς εκτιμάται η αποδοχή μικρών δώρων σε γιορτές ή η δωρεάν μετάβαση σε συνέδριο στο εξωτερικό;

Η συχνότερη πληροφόρηση ή σύμπραξη του πολίτη σε τέτοιες πράξεις οδηγεί στον εθισμό και στη μείζονα ανοχή. Και είναι επίσης βέβαιο, ότι ο πήχης ανεβαίνει όσο επιδεικνύεται αδυναμία στην πάταξη της διαφθοράς.

Θα ήταν χρήσιμη μία έρευνα, ίσως και εδώ ανάμεσά μας, γεωγραφικά, διαστρωματικά και διαχρονικά, με παραδείγματα από διάφορους τομείς, με διαφορετικούς πήχους ή κατώφλια, για να καταδειχθεί η διαφορά αντίληψης για τη διαφθορά. Είναι βέβαιο ότι, μεταξύ των πολιτών, υπάρχει ικανή διαφορά απαξίας για κάθε πράξη, η οποία εμπίπτει στο πλαίσιο είτε του δικαίου είτε της ηθικής. Θυμίζω ότι η εξωσυζυγική σχέση συνιστούσε κάποτε το ποινικό αδίκημα της μοιχείας.

Γιατί η διαφθορά επιβιώνει; Η απάντηση είναι απλή: Διότι δεν υπάρχει κοινωνία με μηδενική ανοχή στη διαφθορά. Η διαφθορά επιβιώνει και κατά καιρούς διευρύνεται και ανθεί, διότι στηρίζεται στην ανοχή και συνενοχή των κοινωνιών. Όλοι, παντού και ανέκαθεν, διαπιστώνουμε, αναγνωρίζουμε ότι υπάρχει διαφθορά, τη διακρίνουμε δίπλα μας, όμως δεν δείχνουμε ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την καταπολέμησή της. Είμαστε ανεκτικοί και η ανοχή μας είναι σε αντιστοίχιση με το επίπεδο του πήχη, κάτω από το οποίο θεωρούμε ότι μία πράξη δεν συνιστά διαφθορά, όχι διότι δεν εμπίπτει στην έννοια και στον ορισμό της, αλλ' επειδή είναι ανεκτό το επίπεδο και η διάστασή της. Ποιοτικές έρευνες που διενεργήθηκαν στη χώρα μας

δείχνουν ότι ενενήντα στους εκατό συμπολίτες μας πιστεύουν ότι υπάρχει πολλή ή αρκετή διαφθορά, ωστόσο μόνο δύο ως τέσσερις στους εκατό θεωρούν ότι η διαπίστωση αυτή συνιστά σημαντικό πρόβλημα της Χώρας. Φαίνεται ότι η διαφθορά δεν θεωρείται σαφές και σταθερό διακύβευμα, λόγω της πολυμορφίας και της ποικιλίας της.

Άλλη έρευνα έδειξε ότι οι Έλληνες καταγγέλλουν επιχειρηματίες, κυβέρνηση, πολιτικούς, δημοσίους υπαλλήλους, νομάρχες και δημάρχους, ως φορείς της διαφθοράς, ταυτόχρονα όμως την εγκρίνουν όταν, σύμφωνα με την έρευνα, αφορά μέλος της οικογένειάς τους ή τη γρηγορότερη εξυπηρέτηση ενός προσωπικού τους θέματος.

Η διαφθορά είναι το μοναδικό ίσως αντικείμενο καταγγελίας που χαίρει σημαντικής κοινωνικής καταξίωσης.

Η ανοχή είναι ένα σκαλοπάτι για τη συνενοχή. Η διαφθορά είναι ανεκτή, διότι ο ανεχόμενος είναι εν δυνάμει ένοχος, κάποια στιγμή θα αντικρύσει τον εαυτό του στον καθρέφτη, μπροστά σε δίλημμα να συμπράξει ή όχι σε πράξη διαφθοράς ή γενικότερα παραβατικότητας.

Η ιδιότητα του ως τώρα απλά ανεκτικού και το επίπεδο της ανεκτικότητας υπαγορεύουν τη στάση του στο επόμενο στάδιο που είναι η συνενοχή, δηλ. η συμμετοχή σε πράξη διαφθοράς.

Σε κάθε κοινωνία υπάρχει μια μικρή ή μεγαλύτερη έφεση στην παρανομία. Η διαφθορά είναι ανεκτή στο βαθμό, που οι πολίτες έχουν λίγο ή πολύ παρανομήσει. Είτε κτίζοντας χωρίς άδεια ή καθ' υπέρβαση άδειας, είτε φοροδιαφεύγοντας 100 ευρώ ή εκ. ευρώ, είτε δωροδοκώντας με ένα καφέ για γρηγορότερη ανταπόκριση σε νόμιμο αίτημα ή εξαργυρώνοντας ακριβά μια μεγάλη ανάθεση, με αδιαφανείς ή στημένες διαδικασίες. Έτσι, το φαινόμενο για το οποίο συζητάμε θα εξακολουθεί να ενδημεί. Συχνά, κάποιοι καταγγέλλουν δήθεν αδιαφανείς διαδικασίες, διότι αξιολογήθηκαν δεύτεροι ή τρίτοι σε μια επιλογή, είτε για να εισπράξουν προκειμένου να αποσύρουν την καταγγελία, είτε για να ευνοηθούν την άλλη φορά. Η διαφθορά είναι ύπουλο φαινόμενο, αφού μπορεί να επιστρατευτεί η καταγγελία της ως μέσο για την προώθησή της.

Η ανοχή και η συνενοχή απενοχοποιεί την πράξη, αν δεν τη νομιμοποιεί, τουλάχιστον στα μάτια των πολιτών, αν όχι και στην κρίση των Δικαστών.

Υπάρχει και διάχυτη υποκρισία: συχνά, μεμφόμεστε την υποτιθέμενη διαφθορά των άλλων, κλείνοντας το μάτι στη δική μας. «Θέλω ή λιγότερη διαφθορά ή περισσότερη για να συμμετάσχω και εγώ», γράφει ο Brilliant, Άγγλος συγγραφέας.

Μας ενοχλεί η διαφθορά, αλλά πιο πολύ μας ενοχλεί η νομιμότητα σε ορισμένες περιπτώσεις. Όταν η διαφθορά στριμώνχεται, φουντώνει η σκανδαλολογία. Συχνά επιλέγονται αποδιοπομπαίοι τράγοι. Έξι από τους ενενήντα αθάνατους της Δ.Ο.Ε. διαγράφηκαν, διότι πούλησαν την ψήφο τους. Συμπτωματικά, και οι έξι προέρχονταν από χώρες της Αφρικής και της Νότιας Αμερικής. «Έπεσαν κεφάλια αδυνάτων» γράφηκε τότε.

Θέτω ένα προβοκατόρικο ερώτημα:

Είναι ειλικρινής η επιθυμία όλων των μελών της οργανωμένης σε κράτος κοινωνίας μας να περιορισθούν έως εξαφανισθούν τα φαινόμενα διαφθοράς και αδιαφάνειας; Ή, σαν τον ήλιο, όλοι τον ζητάμε, αλλά όταν καίει πολύ, ψάχνουμε για σκιά. Να το πω αλλιώς: Μπορεί να εξαφανισθεί η ατιμία, η ψευτιά, η αδικία, αν δεν εκλείψουν οι άτιμοι, οι ψεύτες, οι άδικοι; Και τότε η καταγγελία της αδικίας είναι ειλικρινής και δεν είναι Δούρειος Ίππος ή μέσο εκβιασμού ;

Το μέτωπο αντιμετώπισης της διαφθοράς πρέπει να μένει διαρκώς ανοικτό. Γιατί όσο αλλάζει ο κόσμος, τόσο αλλάζουν οι τρόποι και τα μέσα όσων επιδιώκουν οφέλη μέσα από παραβάσεις. Θεσμικό πλαίσιο που οχυρώνει τη διαφάνεια υπάρχει. Θυμίζω τις διαδικασίες ΑΣΕΠ για τις προσλήψεις και των πανελλήνιων εξετάσεων για την εισαγωγή σε ΑΕΙ και ΤΕΙ. Την πλήρη δικαστική προστασία – και προσωρινή – στις δημόσιες συμβάσεις. Την υποχρεωτική δημοσίευση όλων των προκηρύξεων προμηθειών και έργων στην Εφημερίδα της Κυβέρνησης. Τον έλεγχο νομιμότητας των προμηθειών αγαθών και υπηρεσιών άνω των 11,5 εκ. ΕΥΡΩ και έργων άνω των τριών 3 εκ. ΕΥΡΩ από το Ελεγκτικό Συνέδριο, προ πάσης υπογραφής των συμβάσεων αυτών. Δύο χιλιάδες διακόσιες συμβάσεις έχουν ελεγχθεί στα τέσσερα τελευταία χρόνια που ισχύει αυτός ο προληπτικός έλεγχος νομιμότητας, την πατρότητα της ιδέας του οποίου διεκδικώ.

Θυμίζω το μαθηματικό τύπο που έχει οδηγήσει σε οφέλη της τάξης των 4 δις ΕΥΡΩ για τα έργα της τελευταίας εξαετίας καθώς και σε επιτάχυνση της ολοκλήρωσής τους. Τα μισοτελειωμένα έργα – φαντάσματα των προηγούμενων δεκαετιών ήταν τα ορατά μνημεία διαφθοράς. Έκρυσαν τεράστιες υπερβάσεις, υπερτιμολογήσεις, κακοτεχνίες και βέβαια σταματούσαν στη μέση. Φυσικά, οι επιθέσεις στο μαθηματικό τύπο είναι ένα κλασικό παράδειγμα της υποκριτικής συμπεριφοράς, που αναφέρθηκε παραπάνω.

Αλλά για την καταπολέμηση της διαφθοράς συστάθηκαν η Υπηρεσία Εσωτερικών Υποθέσεων της ΕΛΑΣ, ο Γενικός Επιθεωρητής, τα Σώματα Ελεγκτών – Επιθεωρητών σε αρκετά Υπουργεία, θεσπίστηκαν η κατά προτεραιότητα ανάκριση και εκδίκαση υποθέσεων διαφθοράς, ο Συνήγορος του Πολίτη, ο έλεγχος της περιουσιακής κατάστασης των προσώπων που διαχειρίζονται δημόσιο χρήμα ή ασκούν εξουσία πάσης φύσεως. Όλα αυτά γιατί η δημόσια διοίκηση δεν μπορεί να αυτοελεγχθεί και η τρέχουσα Δικαιοσύνη δεν επαρκεί.

Ο πόλεμος αυτός έχει αντίπαλο το φαινόμενο και τους υπηρέτες του. Δεν μπορεί να είναι διαπαραταξιακή μάχη. Δεν υπάρχουν παρατάξεις που συγκαλύπτουν τη διαφθορά. Υπάρχουν άνθρωποι ανάμεσά μας που την ευνοούν, με ιδιοτέλεια. Κανείς δεν δικαιούται να συμψηφίζει, αλλά και κανείς δεν μπορεί να ενοχοποιεί αβασάνιστα, επιπόλαια και ανεύθυνα.

Και κυρίως μέσα από τα ΜΜΕ. Επιτέλους, ας παύσουμε, κυρίως στην πολιτική, να θεωρούμε διεφθαρμένους πάντοτε τους άλλους. Η καταπολέμηση της διαφθοράς δεν είναι θέμα ρητορείας.

Πρωτοσέλιδα για τις όποιες καταγγελίες ή εισαγγελικές διώξεις. Ένοχοι ποιούνται πριν ακουστούν. Και όταν οι διώξεις ή καταγγελίες οδηγηθούν στο αρχείο ή μείνουν αναπόδεικτες, ουδείς το γνωστοποιεί. Στην Ιταλία, η υπόθεση «καθαρά χέρια» αποδείχθηκε μύθος και άνθρακας, αφού μονοψήφιος αριθμός ανθρώπων καταδικάστηκε. Το μόνο αποτέλεσμα ήταν η αλλαγή του πολιτικού χάρτη της χώρας αυτής.

Ως απόηχος και καταστάλαγμα των πυροτεχνημάτων μένει το δηλητήριο που διαχέεται ανάμεσά μας, η καχυποψία απέναντι σε θεσμούς και όργανα, η επιδόλαιη διαίρεση σε ενόχους, υπόπτους και αθώους. Η οργίλη και υστερική ρητορική για τη διαφθορά έχει ενταθεί τα τελευταία χρόνια για τρεις λόγους : Πρώτον, γιατί, όταν δεν υπάρχει πολιτική πρόταση, η λασπολογία έρχεται να καλύψει το κενό. Δεύτερον, γιατί τα χιλιάδες μικρά και μεγάλα έργα που συνθέτουν τον εκσυγχρονισμό της χώρας αποτελούν «μήλο της Έριδος» και ορισμένοι διεκδικούν τη συμμετοχή τους με κάθε τρόπο. Τόσα έργα δεν γίνονταν παλαιότερα, γι' αυτό και οι ορέξεις δεν ήταν τόσο ανοιχτές, τα πάθη δεν ήταν τόσο οξυμένα. Και τρίτον, γιατί το θεσμικό οπλοστάσιο της διαφάνειας στα έργα και στις προμήθειες είναι πιο ισχυρό από ποτέ και άρα το «τζίνι της διαφθοράς» αγανακτεί και αντιστέκεται σε όσους το σπρώχνουν να στριμωχτεί στο μπουκάλι. Έτσι συνέβη και σ' άλλες χώρες που ενίσχυσαν απότομα τη θεσμική τους πανοπλία.

Η διαφθορά δεν εξορκίζεται, δεν αναθεματίζεται, δεν αφορίζεται. Καταπολεμάται με διαρκές ανοιχτό μέτωπο, όπως αυτό κατά της εγκληματικότητας. Με διαρκή πόλεμο και όχι με συγκυριακές μάχες. Με διάρρηξη του πλέγματος τις ανοχής και της συνενοχής. Ο πόλεμος αυτός δεν θα κερδηθεί ποτέ, αν δεν διαμορφωθεί ενιαία αντίληψη για το φαινόμενο και ειλικρινής κοινή βούληση των πολιτών για την καταπολέμησή του. Η μηδενική ανοχή είναι το καταλυτικό στοιχείο για την επιτυχία της προσπάθειας. Η κυρίαρχη μοιρολατρική αίσθηση ότι τίποτε δεν μπορεί να γίνει στοιχειοθετεί έλλειψη ειλικρινούς βούλησης. Έχει επισημανθεί ότι η διαφθορά με τη μορφή της δωροδοκίας, έχει αρνητική επίπτωση στην ανάπτυξη. Έχει, επίσης, παρατηρηθεί ότι υψηλότερα επίπεδα διαφθοράς συμβαδίζουν με χαμηλότερα επίπεδα κατά κεφαλήν εισοδήματος. Στους οικονομικούς κύκλους, η δωροδοκία προσφυώς παραλληλίζεται με σκουλήκι που κατατρώγει τους καρπούς της οικονομικής προσπάθειας. Συνιστά μία από τις πολλές τεχνικές που διαθέτουν οι επιχειρήσεις για να υλοποιήσουν τους στόχους τους. Αν οι επιχειρηματίες, οι επενδυτές, μπορούσαν να συμφωνήσουν, συνολικά και συλλογικά, ότι θα απέχουν από κάθε κίνηση δημιουργίας συγκριτικού ανταγωνιστικού πλεονεκτήματος μέσω δωροδοκιών, το φαινόμενο θα είχε εξαφανισθεί σε αυτό το πεδίο.

Το φαινόμενο μπορεί να περιορισθεί, επίσης, με τη μείωση του αριθμού όσων διαχειρίζονται δημόσιο χρήμα και εν δυνάμει υπόκεινται σε πειρασμούς.

Τέλος, επιθυμώ να τονίσω ότι κάθε συζήτηση γύρω από το θέμα της διαφθοράς πρέπει να διεξάγεται με υπευθυνότητα, σοβαρότητα και ειλικρίνεια. Και βεβαίως με οξυδέρκεια. Γιατί η υπερβολική, οργίλη και ανυπόστατη καταγγελία της διαφθοράς είναι πολλές φορές, μία ωμή προσπάθεια επιβολής της διαφθοράς και συμμετοχής στα έλαια και τα ελέη της. Ας είμαστε πάντοτε υποψιασμένοι. Και να μη ξεχνάμε, ότι σε τελευταία ανάλυση η διαφθορά υπονομεύει τα θεμέλια του κράτους δικαίου.